

Adalékok a magyarországi járványtörténethez

A „lepra” Hippokratész korában bizonytalanul azonosítható betegség; Görögországban csak az i. e. a IV. évszázadban jelentkezik. Három évszázaddal később Itáliában is megtalálható. Magyarországra délkelet felől jött. Először a legendából ismerjük fel, majd megjelenik az írásbeli adatokban is. Gellért püspök a „poklosoknak” saját ágyában adott helyet. Árpádházi Boldog Margit betegeket ápolt, kisöpörte szobájukat, a leprások haját mosta, fürdőt készített számukra. Halála után sírjánál csodák történtek: a Miklós nevű poklost, Benedek szabót (ki egy évnél tovább szenvedett leprás kórban) meggyógyította. Albert bán, akit az orvosok poklos betegség miatt gyógyítottak és gyógyíthatatlannak tartottak, felépült. Több részletet olvasunk a „leprosoriumok”-ról, így Szent László 1082-ben kijelöli a határt Veszprém és Fehérvár között és iránymutatóként a „puteus leprosoriumot” jelöli meg. A „leprások kútja” még ma is jól látható és Aranyoskútnak hívják. Fulcinár gróf 1181-ben megajándékozta a bakonybeli apátságot Palam és Meletha falvakkal, és megemlíti a „leprások kiserdejét”. A nagyváradi káptalan 1387-ben említi az Orbán-szőlőt, amely a „leprások házában túl” fekszik. Budán 1241–1421 között különválasztják a betegeket a leprásoktól. Bártfa város számadáskönyvében kétszer is előkerülnek a leprás betegek: 1431–35-ben a város 25 forintot ad számukra, 1459-ben boreladásból és más követelésekből 200 dénárt kap a „leprások hospitaléja”. V. Orbán pápa 1364-ben kelt bullájában felhívja az esztergomi érseket: a xenodochiumokat, leprosoriumokat, elemosynariumokat és hospitalékat ne adja oda javadalomként egyházi vagy világi személyeknek. Ha azonban már van ilyen határozat, azt érvényteleníteni kell és alkalmas, megfelelő és tisztességes emberek vezetésére kell bízni. Erdélyben a következő poklos házakat említik: Brassó (1415), Feketehalom (Zerden, 1413) Beszterce (1454), Szeben (1474), Kolozsvár (1559, Szent Jób poklosháza) Rosenau (1575), Segesvár (1575).

Évszázadokon át bebizonyították, hogy a leprások a betegséget a másik leprástól kapják. Tudták, hogy hosszú lefolyású, évekig vagy évtizedekig tart, ezért gondoskodni kellett a leprások elkülönítéséről. A betegség főleg a XII. században terjedt el és ekkor tűnnek fel a leprosoriumok. Egyes városokban olyan nagyok a „poklos házak”, hogy a pápától privilégiumokat kapnak. *Még a XII. század elején a leprásokat nem különítették el, vagyis nem költöztek leprosoriumokba.* A betegek ápolásával ebben a korban a Benedek-rendiek foglalkoztak, csak az 1100-as években alapítják meg a Szent Lázár Lovagrendet és ők ápolják a poklosokat. A XIII. században új képet kapunk: a leprások száma megnövekedik. Feltehető, hogy szaporodásuk összefüggésben van a szentföldi hadjáratokkal. Ez az egész Európára kiterjedt emelkedés katonai irányú is lehetett, mert a katonák hozták magukkal a betegséget. Itt megemlítendő, hogy nem minden egyén kapja meg a betegséget. A modern

világban hivatalosan 10,5 millió leprást kezelnek; vannak és voltak orvosok, ápolók, akik állandóan köztük élnek és sohasem betegedtek meg.

A XIII. században a városokban élő polgárok elkülönítették a leprásokat, külön házakat jelöltek számukra és kialakult saját birtokrendszerük. A „poklos ház” élén a „magister” állott, aki kinevezését a püspöktől vagy a várostól kapta. Sokszor a leprások maguk választják meg a főnöküket, aki néha maga is beteg és a betegekkel szemben nagy türelemmel rendelkezik. A magister esküt tesz a püspök előtt: gondozni fogja a betegeket és engedelmességet fogad a püspöknek, továbbá a városnak.

A századok folyamán kialakult egyfajta közösségi élet, vagy szerzetesi életforma, amelyhez a betegek alkalmazkodtak. Volt olyan poklos ház, ahol asszonyok együtt éltek férjeikkel. Egyes házakban azt is megengedték, hogy a nem poklos nők vagy férfiak beköltözzenek élettársaikhoz. Az orvosok sok beteg közül is felismerték a leprás egyént, pedig néha más betegek is keveredtek közéjük. Így például syphilises beteg is került közéjük, ezeket is a poklosokkal együtt ápták.

Általában 21 jele volt a leprának: megvizsgálták, a beteg hangja nem „ebszerű”-e? Nem tapad-e víz a bőréhez? Nincs-e érzéskiesés az idegrendszerben stb. Ha felismerték a betegséget: be kellett vonulni a leprosoriumba. Ilyenkor gyázmisét mondtak a beteg felett, mint aki elköltözött az élők sorából. A jó munkaképességgel rendelkező poklosokat munkára osztották: dolgoztak a kertekben, szőlőt műveltek, cipőket készítettek a maguk számára, segítettek a konyhán stb. Az orvosi értelem még nem volt elég erős, még nem jöttek rá, hogy a lepra három csoportra osztható: a jóindulatú tuberculoid-leprára, a közepes ún. átmeneti alakra, és a rosszindulatú leproid-leprára.

Minthogy nagyon kevés történeti adatunk van, érdemes megemlíteni Nagy Lajos betegségét. 56 éves korában 1386-ban halt meg. Életében sok helyen megfordult, átszenvedte a nagy pestisjárványt, amelyben felesége elhunyt. A Reggio-i szerzetes ezeket írja róla: „... die 11 Septembris moritur *post longam lepram infectiosam* rex Ludovicus Hungaricus.” Nagy Lajos királyról ránk maradt képek szomorú jelét mutatják a betegségnek: az arca „hófehér”, vagyis egyszínű, az arckoponya és a homlok kidudorodott, a szakáll, szemöldök kihullott, a fej aránytalanul nagy; a király kesztyűt visel, mert nem tud tapintani, ujjai érzéstelenek, arckifejezése merev, nézése fáradt.

*

A kolera betegség csak 1831-ben tűnt fel Magyarországon. Ekkor már fejlődés mutatkozik az egészségügyben és bizonyos szabályok épültek ki a nemzetközi kapcsolatokban, ha lassan is, megindult a híradás. Mint tudjuk a betegség Indiából indult el az 1817. évben és ekkor Kelet-Indiában igen nagy halálozást okozott. Ezután fokozatosan terjedt Nyugat felé. Nyugat-Európában bíztak abban, hogy — mint annyiszor a történelemben — Magyarország megállítja a járványt; ez azonban nem sikerült és átterjedt Ausztriára, Németországra, Franciaországra, Itáliára, sőt még az Egyesült Államokba is. A védekezés a XIX. század elején a kolera ellen még nem alakult ki, mert senki sem tudta, hogy a betegség járványos.

A Budán működő Helytartótanács, magyar egészségügyi szakértője Lenhossék Mihály országos főorvos volt. A kolera hírére megalakítják az ún. „vegyes bizottságot”, amelynek tagjai József Nádor, Zichy, Végh és még mások. A bizottság első híradása volt, hogy Lengyelországban kolera lépett fel és katonaság zárta el a lengyel—magyar határt. A kibocsátott híradás bejelentette, hogy 1829-ben Asztrakhánba és Orenburgba „berontott” a kolera,

de még az orvosok sem látják, hogy fertőző-e a kór. Ezt a leíratot nem magyar orvosok szerkesztették és „zsinórmértéknek” szánták Magyarország és Erdély védelmére. A pesti egyetem 1830 dec. 23-án elkészítette a kolera leírását: valószínűleg „contagiosus” betegség, mert a hadi- és karavánutakon terjed. Tünetei: kezdetben savós hasmenés, amely néhány órán belül epével keveredik; ilyenkor kezdődik a hányás. Ezután tónusos görcsök követik az alsó végtagon, amelyek elterjedtek a felső végtagra és a törzs izomzatára is. A pulzus: „frequens, parvus, debilis”; a végtagok hidegek, a szemek beesettek, az arc aggodalmas, a szempillák csukva vannak; a beteg a gyomrában állandó égést érez, tenezmusa van és ürüléket vagy nem tud kibocsátani, vagy tömegben ürít tojásfehérjéhez hasonló folyadékot. A pulzus gyengül, a beteg nyugtalan és görcsök közben beáll a halál.

1830. dec. 12-én a bécsi egyetem négy szakértőt: Köstlert, Olesciket, Spausztát és Zhubert a fertőzés vizsgálatára Galíciába küld. A pesti egyetem is szándékozott szakértőket küldeni, de mint a Helytartótanács közölte: pénz nem áll rendelkezésre. A bécsi küldöttség vezéregyénisége: Köstler, ezt írja Galíciából: „Cholera non contagiosa”. Erre visszahívják a Máramarosszigetre kirendelt Majláth és Perényi királyi biztosokat és a hozzájuk beosztott orvosszakértőket: Bugát Pált, Tonio Lajost és a katonaságot. Ez tévedés volt, mert Lengyelországban közben feléledt a kolera. Erre a Tanács a királyi biztosokat, orvosokat és katonaságot visszaküldi Máramarosba. Ekkor a két pesti szakértőt: Czigler Józsefet és Verzár Emmánuel 1831. jún. 3-án Lengyelországba küldik. A magyar orvosok jelentéséből a kolera Galíciában: „epidemico-contagiosa”-nak bizonyult, amely a levegőben terjedt. Lenhossék protomedicus korábban is így vélekedett. Közben azonban Bugát Pál tudomást szerzett arról, hogy Tiszaújlakon egy sószállító hajó fedélzetén két ember hirtelen meghalt és a „seborvos” boncolást végzett a tetemeken és jegyzőkönyvet készített. Bugát jún. 21-én elolvassa a részletes leírást és szerinte a betegek „cholera Asiatica”-ban haltak meg, vagyis Magyarországon ázsiai kolera van! Eleinte nem hiszik el Bugát véleményét, így Polyák kamarai seborvos és Zsembery, Ugocsa főorvosa sem. De hamar fordul a kocka: jún. 21-én este 9 órakor kelt jelentésében Zsembery ezeket írja: „... ama veszedelmes (ázsiai) epebetegséggel vagyunk dolgunk”. Az akkor fennálló közlekedési okok következtében 2 héten belül a betegség az ország keleti felén szétterjedt. Lenhossék nyomtatott köriratában választ kér az orvosoktól: 1. van-e olyan megelőző gyógyszer vagy vegyszer, amely akadályozza a betegséget, 2. milyen kezelési eljárásokkal lehet gyógyítani. A megelőzés: a tisztaság, a mérsékelt evés-ivás és óvakodjunk a meghűléstől, lelki traumától. A gyógykezelést a korabeli eszközök adták: 3—400 ml vér lebocsátása, piócázás, Sydenham-féle húsleves, stb. Ekkor még senki sem tudta, hogy a betegségben a folyadék-, sóvesztés milyen veszélyes és hogy az antibiotikumok gyógyítják a kórt.